

51

מדינת ישראל

משרדי הממשלה

משרד

פוליסה

מס' תיק

74-071

התקלה הפנויה ברמת

הגליל

11.74

מס' תיק מקורי, יולוס קיט, מס,

7

שם תיק: החקלאות הדרוזית ברמת הגולן

מזהה פנימי: ח-1610/7

מזהה פריט: 0008wi7

כתובת: 3-311-5-3-3

תאריך הדפסה 16/11/2016

מחלקה

פוליסה

תענות
74-071

מדינת ישראל

משרד החקלאות

המרכז לתיכנון ופיתוח חקלאי והתישבותי

חקלאות הדרוזית ברמת הגולן

הקריה, תל-אביב

ת. ד. 700

מדינת ישראל
משדד החקלאות
המרכז לתכנון ופיתוח חקלאי
האגף לתכנון כולל

7 0 3 3

החקלאות הדרוזית ברמת הגולן

רפאל וייס

מס' 74/37

הקריה, תל-אביב
נובמבר - 1974

ה ק ד מ ה

מטרת עבודה זו היא לסקור את התפתחות החקלאות הדרוזית ברמת הגולן על ענפיה במשך השנים האחרונות, ולהתוות קווים לקידום החקלאות במסגרת המגבלות הקיימות.

הענפים העיקריים במגזר החקלאות הדרוזית ברמת הגולן הם בידול מטעים (תפוחי עץ) ובעלי חיים.

הבעיה התכנונית העומדת בפנינו היא להכנן את החקלאות בהיקף והרכב ענפים כזה אשר יאפשרו קיומם ופיתוחם של ענפים אלה על בסיס מקורות המים והקרקע שיעמדו לרשות החקלאים מחד, ועל היתרונות היחסיים שיש לאיזור מאידך.

אנו מקוים שעבודה זו תהווה קו מנחה לאלה שעוסקים בחקלאות באיזור.

ברצוני לציין את העבודה המרובה אשר רפאל וייט השקיע בהכנת סקירה זאת. כמו-כן, ברצוני להביע הודתנו לה"ה; יצחק סלע ויוסף אבירם על עזרתם בבכנת התכנית.

עקיבא לנדאו

מחאם פעולות משרד החקלאות בשטחים המוחזקים

תוכן הענינים

עמוד

א	הקדמה
ב	תוכן הענינים
ג	רשימת לוחות
1	פרק א' - רקע
1	פרק ב' - גורמי היצור
1	1. קרקע
3	2. מים
8	פרק ג' - בעלי חיים
8	1. כללי
8	2. שיטת הגידול
9	3. בעיה המרעה
9	4. בעיות המים
9	5. מסקנות והמלצות
10	6. מגמות ויעדים
10	7. תקציב
11	פרק ד' - מטעים
11	1. כללי
11	2. תפוחים
13	3. דובדבנים
13	4. אגוזיים
14	5. ענבים
14	6. מסקנות והמלצות
15	7. תקציב
16	פרק ה' - גידולי שדה וירקות
16	1. כללי
16	2. אפשרויות הפיחוח בענף
17	פרק ו' - ענף הדייג
17	1. כללי
18	פרק ז' - סיכום
20	ביבליוגרפיה

רשימת הלוחות

עמוד

- לוח מס' 1: ביקוש למים בצפון רמת הגולן
- לוח מס' 2: היצע מים בצפון רמת הגולן
- לוח מס' 3: מספר בעלי חיים ברמת הגולן בשנים 1967 - 1973
- לוח מס' 4: שטח מטעי התפוח ברמת הגולן
- לוח מס' 5: שטח מטעים אחרים ברמת הגולן
- לוח מס' 6: פירוט תוספת חקציב פעולות לשנת 1975/6

ג. גורמי הייצור

המבצע המוצע מתבצע על ידי גורמי הייצור המצויים בשטח הייצור המוגדר. גורמי הייצור המצויים בשטח הייצור המוגדר הם:

המבצע המוצע מתבצע על ידי גורמי הייצור המצויים בשטח הייצור המוגדר. גורמי הייצור המצויים בשטח הייצור המוגדר הם:

א . ר ק ע

לאחר מלחמת ששת הימים ברחו רוב תושבי רמת הגולן מבתיהם. מכלל ישובי רמת הגולן נשארו מיושבים 5 כפרים מהם 4 כפרים שתושביהם דרוזים (בזקעה, מגדל שמש, מסעדה ועין קיננה) וכפר אחד שתושביו עלוים (כפר רג'ר). מספר החושבים בכפרים אלו מגיע לכ-10,000 נפש.

מאז מלחמת ששת הימים השתלכו תושבים אלו בכלכלת מדינת ישראל וחלק ניכר מהם מועסקים בעבודות שמחוץ לכפרם. במקביל חלה גם התרחבות בענפי החקלאות של תושבי רמת הגולן, התרחבות שהביאה לניצולם של גורמי הייצור שעומדים לרשות החקלאים באזור. מטרת עבודה זאת היא לסקור את ההתפתחות של החקלאות באזור ולהציע תכנית שתבטיח ניצול יעיל של גורמי הייצור העומדים לרשות הסקטור החקלאי ברמת הגולן, תוך ניצול היתרונות היחסיים של האזור.

ב . גורמי הייצור

מעצם טבעה תלויה כל פעילות פיתוח חקלאי בכמות גורמי הייצור העומדים לרשות המשק ואיכותם. גורמי הייצור בעלי ההשלכה העיקרית הם קרקע, מים וכוח-אדם, כאשר ההשלכות של גורמי ייצור אלו מותנות גם בגורמים אחרים כגון תנאי אקלים, אפשרויות השיווק ועוד.

(1) קרקע

א . כללי

בסה"כ כולל שטח הקרקע העומד לרשות החקלאים הדרוזים כ-95,700 דונם ברוטו. מתוך שטח זה נראה כי רק 27,200 דונם* הם אדמה הראויה לעיבוד כלשהוא והיתר כולל את שטחי הישובים עצמם, שטחי בנים לאומיים ושטחי מרעה.

* מקור הנתונים : סקר השקאה בעמק יעפורי - תה"ל.

א. שיבוח שטחי מרעה, פעולה שדרוש לביצועה תקציב של כ-25,000 ל"י בשנת 1975/6.

ב. הקטנת מספר העזים והגדלת מספר הכבשים והבקר בהחאם, וזאת ע"י עידוד מיוחד לסוג בעלי החיים הרצויים.

ג. ביצוע פרויקטים של פיטום טלאים ועגלים, דבר הדרוש תקציב של כ-160,000 ל"י בשנת 1975/6 שבחלקן יינחנו כמענק וחלקן כהלואות תקציביות (הלואות להון חוזר והלואות פיתוח).

2. קשוי גישה לאדמות מעובדות

במספר מקומות, ובמיוחד בעין קינה ישנם שטחים חקלאיים (ביחוד מטעים) שאין אליהם דרכי גישה לכל רכב שהוא, כולל טרקטורים. בכדי לאפשר עיבוד מטעים אלו ע"י טרקטורים ובכדי לאפשר הוצאת התוצרת מהשטחים, מוצע להקציב סכום של -30,000 ל"י לצורך פריצת דרכי גישה.

(2) מים

א. כללי

שטחי המטעים העיקריים (מעל 2,000 דונם) מצויים בעמק היעפורי. מטעים אלו שייכים לחקלאים דרוזים חושבי הכפרים מסעדה ומגדל שמם. בעמק היעפורי 2 מעיינות: מעין סער ומעין מושרפה. 2 מעיינות אלו הם מקור המים העיקרי להשקיית המטעים בעמק זה. מי המעיינות זורמים בתעלות בנויות אבן ובטון המוליכות את המים לשטחים החקלאיים.

מקור מים נוסף אולם ^{בכמויות} דל /מים הינם בורות מים שטוחים שנחפרו ע"י החושבים המקומיים, וכן בריכות הבנויות בדפנות המדרון.

מטעי עין קינה מושקים בחלקם בחחילה הקנץ מעודפי נחל סער וממעינות קטנים מקומיים. חלק ניכר ממטעי בזקעה אשר במשך כל השנים גדלו בבעל, מושקים היום בשיטות המטרה יעילות כשמקור המים הוא צינור המוביל מים מבריכת רם לעין זיון ומרום גולן. לצורך אספקת מים למפעל ברכת רם בוצע קידוח רם 1 בעמק היעפורי. ע"פ אינפורמציה שבידינו לא גרמה השאיבה מקידוח זה להקטנת השפיעה של המעינות הסמוכים.

לעומת זאת בשנת הבצורת האחרונה הוזרמו מים מהקידוח הנ"ל אל עין מושרפה במטרה לסייע לחקלאים בהשקיית המטעים, שכן עקב הבצורת חלה ירידה בשפיעת המעין.

עתה מתבצע בעמק היעפורי קידוח נוסף (רם 2). במידה ובקידוח זה יימצאו מים, יהיה מקום לבחון אפשרות שימוש חלק ממים אלו גם לצרכי החקלאים הדרוזים, בנוסף לשימוש בו במפעל ברכת רם. כמקור מים נוסף למפעל ברכת רם משמש סיכרון שהוקם במוצא עמק היעפורי ושחופט את עודפי המים מנחל סער, ביחוד בחודשי החורף.

1. מעין סער

השפיעה של מעין סער בחודשי הקיץ (מאי-אוקטובר) נאמדת בכ-1.8 מלמ"ק. השפיעה הנה חזקה בחודשים הראשונים של הקיץ והולכת ויורדת לקראת הסתיו. בחורף שפיעת המעין היא גדולה, אולם אין שמוש למים אלו להשקיה. לאחרונה משמשת זרימה חורפית זאת כמקור למפעל ברכת רם וזאת באמצעות סכרון שהוקם במוצא עמק היעפורי. בחודשי הקיץ הראשונים בהם יש שפיעה גדולה במעין, מוזרמים עודפי המים למטעי עין קזנוה. עם הירידה בשפיעה לקראת סוף הקיץ, מנוצלים כל מי המעין להשקית המטעים בעמק היעפורי. המים של מעין סער משמשים להשקיה כ-1,800 דונם מטעים בעמק היעפורי.

2. עין מושרפה

מספק מים לכ-200 דונם מטעים. השפיעה שלו בחודשי הקיץ נאמדת בכ-500 אלף קוב כאשר גם כאן קיימת התופעה של שפיעה רבה בחודשי הקיץ הראשונים וירידה בשפיעה לקראת סוף הקיץ. בשנת הבצורת האחרונה לא סיפק עין מושרפה את כמויות המים הדרושות להשקיה כל המטעים ולפיכך הוזרמו מים למקור זה מקידוח רם 1.

3. בורות מים

קיימים באזור כ-100 בורות מים. עומקם הממוצע של בורות אלה הוא 6 מטר ונפחם כ-70 מ"ק כל אחד. כסה"כ נאמדת אספקת המים מבורות אלה בכ-30,000 מ"ק בשנה והם מספקים לביצוע 3-4 השקיות בחלקה.

4. מערכת ההשקיה בעמק היעפורי

מערכת ההשקיה בנויה מחלולות פחוחות מבטון ואבן כאשר המים זורמים בכוח הגרביטציה. ע"פ בדיקה שנעשתה נראה כי הפסדי המים במערכת זו הם קטנים יחסית וניתנים להזנחה. שיטת ההשקיה הנהוגה בעמק היעפורי היא הצפת ערוגות. מתברר כי החקלאים הדרוזים משקים ביעילות יחסית, בהתחשב בשיטת השקיה פרימיטיבית זאת. אולם נוכח המגבלות האובייקטיביות הנובעות משיטת השקיה זאת, מושקים המטעים בכמויות מים עודפות בחודשי הקיץ המוקדמים (ביחוד בחודשי מאי יוני). סה"כ כמות המים העודפת נאמדת בכ-800 אלף קוב בשנה. ראוי לציין כי השקיה בכמות עודפת זאת גורמת במקרים מסויימים (בקרקות בלתי מחלחלות) לנזקים עקב עודפי מים בקרקע. כמו כן בשיטת השקיה זאת יש משום בזבוז כוח אדם.

5. מערכת השקיה בבוקעתה

במסגרת מפעל ברכת-רם הועבר צינור למרום גולן ועין זיון באיזור מטעי הכפר הדרוזי בוקעתה. לפיכך הוחלט לספק מים מהצינור הנ"ל למטעי בוקעתה. בשלב ראשון בוצע רישות של 425 דונם כשמסכת המים שנקבעה היא 300,000 קוב. על-פי החוכנית ירושתו בעתיד עוד 175 דונם מטע. ראוי לציין כי כחוצאה מחוספת המים למטעים אלו שגדלו בעבר בבעל היתה התפתחות ניכרת במטעים אלו. התכנון, הפיקוח, וזכויות המים של פרויקט זה ניתנו ע"י משרד החקלאות, בעוד שהרישות הפנימי מומן ע"י החקלאים עצמם.

6. מאזן המים באיזור

מאזן המים באיזור הוא כדלקמן: *

לוח מס' 1 ביקוש למים בצפון רמת הגולן

מרום גולן, אלרום,	
עין זיון	4.5 מלמ"ק בשנה
רמת שלום צה"ל ואחרים	1.0 " "
דרוזים ממערכת מים ישראלית (מי שהיה לכפרים ומי השקיה לבוקעתה)	0.5 " "
דרוזים בעמק היעפורי	2.0 " "
סה"כ ביקוש	8.0 מלמ"ק בשנה

לוח מס' 2 היצע מים בצפון רמת הגולן

סכר קונטרה (בשלוש מפעל ברכת רם)	2.0 מלמ"ק בשנה
ברכת-רם	3.0 " "
קידוחים (עדיין לא מוכח)	1.0 " "
מעיינות יעפורי	2.0 " "
סה"כ היצע	8.0 מלמ"ק בשנה

על פי נתונים אלו ברור כי לא קיימים כיום מים עודפים באיזור.

* מקור הנתונים: נציבות המים.

ב. בעיות המים

החקלאים הדרוזים ברמה-הגולן התלוננו בהזדמנויות שונות על מחסור במים. את המחסור במים ניתן לחלק ל-2 סוגים :

1. מחסור במי שחיה לעדרים

כתוצאה מפסיסת מעינות או סגירת שטחים בפני עדרי הדרוזים, נוצר מצב של מחסור במי שחיה לעדרים. מבהינת כמות המים מדובר בכמויות זיט קטנות. עיקר הבעיה מתמקד בהתקנה סידורים כגון שקחות, אשר יאפשרו השקיית העדרים. בהצעת תקציב מסגרת לשנת 1975/6 נכללה בקשה להקצבת 15,000 ₪ למטרה זאת. במידה ויש ענין להחיש את הביצוע, מוצע להכפיל תקציב זה ולהעמידו על 30,000 ₪.

2. מחסור במי השקיה

חקלאים דרוזים רבים נטעו בשנים האחרונות מטעי תפוח באיזורים אליהם לא מגיעים מי המעינות. כמובן שהתפתחות חלקות אלו היא חלשה ביחס לחלקות המושקות והיבולים נמוכים. לפיכך פנו החקלאים בבקשה למצוא פתרון שיאפשר גם את השקיית חלקותיהם. היות ואין בשלב זה מקורות מים בלתי מנוצלים באיזור, לא נמצאה עד כה אפשרות להענות לבקשותיהם של החקלאים. לגבי חכניות בעתיד, קיימות מספר אפשרויות :

א. מעבר לשימוש יעיל במים בעמק היעפורי

ע"מ סקר של תה"ל ניתן ע"י ניצול יעיל של מים בעמק היעפורי, להגיע לחסכון של כ-650 אלף מ³ נטו בשנה, אשר היו מאפשרים השקייתם של כ-1,300 - 900 דונם של שחי שלחין נוספים. ההשקעה הדרושה לצורך רישות כל המטעים המושקים היום בהצפה נאמדת בכ-2.5 - 2 מיליון ₪. לצורך החלפת מערכת התעלות הראשית בצינורות יהיה צורך בהשקעה נוספת של כ-1.5 מיליון ₪. סך ההשקעה הדרושה לפיכך נאמדת בכ-4-3.5 מיליון ₪.

היות ואפשרויות החסכון במים מחד, ותחזית ההשקעות מאידך, מבוססים בעיקר על חישובים תיאורטיים, וקיימת גם התנגדות של החקלאים לשינוי שיטות העיבוד המסורתיות, מומלץ להגיע להסכם עם חקלאים נבחרים לשם ביצוע מחקרים, תצפיות והדגמות בחלקותיהם. חלקות אלו יקבלו את מי ההשקיה בשיטות שונות ומהם ניתן יהיה ללמוד ולהדגים בפני החקלאים שיטות השקיה נכונות.

בפועל אותרה כבר חלקה אחת אשר מתאימה להדגמה והבעלים מוכנים לשתף פעולה עם אנשי משרד החקלאות באיזור. מוצע לאחר עוד מספר חלקות מסוג זה באיזורים שונים של עמק היעפורי.

מוצע לאשר לפעולה זאת תקציב של -50,000 ₪ לשנת התקציב 1975/6.

ב. קידוח רם 2

בחודש אוגוסט 1974 הוחל בביצוע קידוח רם 2 בעמק היעפורי. עדיין אין כל נתונים לגבי כמות המים שיספק קידוח זה. במידה ויימצאו כמויות ניכרות של מים, יהיה מקום לשקול הקצאה של חלק ממים אלו לצרכי החקלאים הדרוזים.

3. מים בכפר רג'ר

לכפר רג'ר יש שטחי קרקע גדולים יחסית (כ-2,000 דונם), כשרובם הגדול מתאימים לעיבוד. מתוך שטח זה רק 400 דונם מקבלים אספקת מים השקיה ממעיינות קטנים ששפיעים נפסקה לקראת סוף הקיץ. לתושבי הכפר סודרה מערכת מי שתיה שמקורותיה הם ממעין ליד החצבני. לאחרונה סוכס לבקש מתח"ל הצעות לטיפול באספקת מי השקיה לכפר רג'ר.

1973		1974		1975		1976		1977	
מס' פרויקט	שטח (דונם)	מס' פרויקט	שטח (דונם)	מס' פרויקט	שטח (דונם)	מס' פרויקט	שטח (דונם)	מס' פרויקט	שטח (דונם)
1	2,000	2	400	3	400	4	400	5	400
6	400	7	400	8	400	9	400	10	400

ג. מסקנות

1. אין עודפי מים באיזור רמת הגולן.
2. כמות המים להשקיה העומדת לרשות החקלאים הדרוזים לא קטנה כתוצאה מפעולות התיישבות ופיתוח של ישראל. חקלאי הכפר בוקעתה אף זכו להנות ממי השקיה בהמטרה למטעיהם שגדלו לפני כן בבעל.
3. מערכת מי שתיה לכל הכפרים מוסדרת עד הבתים.
4. כתוצאה מטגירת שטחים בפני הדרוזים נוצרו בעיות של מחסור בשקתות להשקיית העדרים.
5. על פי בדיקות ראשוניות נראה שניתן לחסוך כמויות מים של כ-650 אלף קוב מים במערכת ההשקיה של עמק היעפורי הנמצאת כולה בבעלות ותפעול הדרוזים.
6. מתבצע קידוח חדש באיזור (קידוח רם 2), אולם אין עדיין כל מידע לגבי חוצאותיו.

ד. המלצות

1. מוצע להקציב סך של -30,000 ליי להחקנת שקתות להשקיית עדרי החקלאים הדרוזים בשטחי המרעה השונים.
2. מוצע להקציב סך של -50,000 לצורך בצוע מספר חלקות הדגמה במטרה לבחון ולהדגים שיטות השקיה חסכוניות.
3. מוצע להקציב כ-10,000 לצורך קבלת תכנית להסדרת מים להשקיה עבור כפר רג'ר.
4. עם גמר ביצוע קידוח רם 2 מוצע לקיים דיון לגבי הקצאת המים שיחקבלו מקידוח זה.

ג . בעלי חיים

(1) כללי

מאז 1967 חל גידול ניכר בגודל העדר ברמת הגולן. גידול זה נבע מהעליה התלולה במחירי הבשר ובגידול שטח המרעה.

בסה"כ גדל העדר בלמעלה מפי 5 מכ-3,900 ראש ב-1967 לכ-20,800 ראש ב-1973, כאשר הגידול הבולט ביותר הוא במספר העזים.

הסיבה לגידול הניכר במספר העזים היא איסור אדמיניסטרטיבי בתקופת הסורים לגדל עזים (ב-1967 נמצאו ברמת הגולן כ-100 עזים בסה"כ), וכשרה של העז להחזיקים גם על מרעה דל, כפי שקיים בתקופת החורף כאשר רוב שטחי המרעה מכוסים שלג.

לוח מס' 3: מספר בעלי החיים ברמת הגולן בשנים 1967 - 1973*

1973				1967				הכפר
סה"כ	עזים	כבשים	בקר	סה"כ	עזים	כבשים	בקר	
2,850	2,000	650	200	183	-	-	183	מגדל שמס
6,600	3,000	3,000	600	1,385	ראה כבשים	1,140 (כולל עזים)	245	מסעדה
8,650	4,000	4,000	650	1,442	60	1,203	179	בוקעתה
1,320	600	600	120	404	-	250	154	עין קינזה
1,400	200	800	400	469	-	350	119	רג'ר
20,820	9,800	9,050	1,970	3,883	60	2,943	880	סה"כ

(2) שיטת הגידול

חקלאי רמת הגולן משתדלים לגדל את בעלי החיים שלהם על מרעה טבעי בלבד. בחודשי החורף כאשר המרעה מכוסה בשלג, מקבלים הכבשים והבקר חוספת מינימלית של מזון (לרוב שעורה) בעוד שהעזים מסוגלות ברוב המקרים לקבל את מנת המזון המינימלית הדרושה להן מהמרעה, גם בתנאים הקשים של החורף.

* המקור: משרד החקלאות האזורי

ברוב המקרים מהוה גידול בעלי חיים מקור פרנסה משני ולפיכך כמעט ולא קיימים בעלי עדרים גדולים. כמעט כל חקלאי מחזיק במספר לא גדול של בעלי חיים. הוצאת בעלי החיים למרעה מבוצעת ע"י מספר מצומצם של רועים מקצועיים אשר לוקחים את העדרים למרעה. שכרם של רועים אלה הוא ברמה של כ-25-30 ל"י לראש לשנה. את הטלאים נוהגים להחזיק עד למשקל של 20-25 ק"ג ואז למכרם או לשחטם. במקרים בודדים מחזיקים את הטלה זמן ממושך של למעלה משנה עד שהוא מגיע למשקל גבוה יותר של כ-40-50 ק"ג.

מסרד החקלאות האזורי נותן שירות וטרינרי מלא חינם לכל בעלי החיים שברשות התושבים המקומיים.

(3) בעיית המרעה

כתוצאה מהגידול העצום במספר בע"ח שמחזיקים הדרוזים, נוצר ביקוש לשטחי מרעה נוספים. אמנם מאז 1967 גדלו גם שטחי המרעה, אולם המרעה הקיים אינו מספק את מלוא הביקוש. היקף שטחי העיבוד והמרעה כפי שעומדים היום לרשות החקלאים הדרוזים נקבע בוועדת החכרות מחוזית (ראה פרק על קרקע), ונראה כי כל הטיפול בענף בע"ח צריך לקחה בחשבון את מגבלת שטחי המרעה כפי שהיא קיימת היום. ראוי לציין כי בנוסף לשטח שהוקצה להם, מנוצלים ע"י החקלאים הדרוזים עשרות אלפי דונם המשמשים כשטחי אש ומנוצלים למרעה לבעלי החיים.

(4) בעיות המים

במסגרת הקצאה המחודשת של שטחים ברמת הגולן מאז 1967 נסגרו בפני הדרוזים מספר שטחים בהם היו בורות מים או מעינות להשקית העדרים (ראה פרק על המים). נראה כי הפתרון לבעיה זאת הוא בהחקנת שקתות באיזורי המרעה.

(5) מסקנות והמלצות

מסקנות

1. מאז 1967 חל גידול בלחי מחוכנן ובלחי מבוקר של מספר בעלי החיים שברשות החקלאים הדרוזים ברמת הגולן, וביחוד במספר העזים.
2. במסגרת הקצאה שטחים ברמת הגולן הורחבו שטחי המרעה של החקלאים הדרוזים לעומת מצבם ב-1967, אולם גידול זה בשטחי המרעה לא הדביק את הגידול במספר בעלי החיים.
3. במסגרת הקצאת השטחים נסגרו בפני הדרוזים מקורות מים להשקית העדרים.

המלצות

1. לצמצם את מספר העזים בעדר.
2. להתקין שקחות להשקית העדרים במקום מקורות המים שנסגרו בפניהם.
3. לנצל בצורה היעילה ביותר את המרעה שהוקצה לחקלאים הדרוזים.

(6) מגמות ויעדים

להלן הצעה מגמות לטיפול ופיתוח ענף כע"ח ברמת הגולן.

1. הגברת ייצור הבשר.

2. ניצול יעיל של המרעה הקיים.

3. שיפור בהרכב העדרים.

כיעדים לשנת 1975/6 אנו מציעים :

1. פיטום של כ-800 טלאים וכ-200 עגלים.

2. השבחת כ-5 חלקות מרעה.

3. הקטנת מספר העזים בעדר הדרוזי בכ-2,000 ראש.

(7) תקציב

לצורך ביצוע היעדים הנ"ל דרוש התקציב הבא :

↪ 30,000	השתתפות במזון מרוכז במסגרת פרויקט פיטום טלאים
↪ 50,000	הלוואה פיתוח להתקנת מכלאות במסגרת פרויקט פיטום טלאים
↪ 80,000	הלוואה להון חוזר במסגרת פרויקט פיטום טלאים
↪ 25,000	השבחת מרעה - חלקות הדגמה
↪ 30,000	התקנת שקחות
<u>↪ 215,000</u>	סה"כ

ד . מ ט ע י ם

(1) כללי

ענף החקלאות העיקרי של החקלאים הדרוזים ברמת הגולן הינו גידול תפוחים. כך טעה מטעי התפוח נאמד בכ-4,400 דונם, מזה כ-3,000 דונם נושאי פרי לפי הפירוט הבא:

לוח מס' 4 שטחי מטעי התפוח ברמת הגולן (בדונם)

מטעים ותיקים בעמק היעפורי (מסעדה ומגדל שמס)	2,100	מזה 200 בעל
מטעים צעירים " "	1,400	
עין קיניה	300	
בוקעה	600	
סה"כ	4,400	

בנוסף יש עוד כ-600 דונם מטעים אחרים, לפי הפירוט הבא :

לוח מס' 5 שטחי מטעים אחרים ברמת הגולן (בדונם)

אנסיס ודובדבנים בעמק יעפורי	100
פרדס עין קיניה	50
זיחים עין קיניה	200
שונים	250
סה"כ	600

בנוסף לכל אלו יש עוד כ-4,000 דונם גפן, רובם בבוקעה.

(2) תפוחים

כיום מצויים ברמת הגולן 3 ריכוזים של מטעים, בעמק היעפורי, בבוקעה ובעין קיניה.

א. מטעי עין קינזה

מטעים אלו, בשטח של כ-300 דונם, נטועים בשטח מדרוני וקשה לגישה. המטעים מקבלים השקיה עזר ביחוד באביב ובקיץ המוקדם מעודפי נחל סער שמגיעים אליהם. כתוצאה מקשיי הגישה, השטח המדרוני והמחסור במים, מטעים אלו הם מנוונים, מעובדים בצורות פרימיטיביות (אין גישה לטרקטור) ויבוליהם נמוכים. נראה כי פעולת הדרכה ופיתוח של המטעים הקיימים מותנה בפריצת דרכי גישה למקום (ראה פרק על קרקע). בכל מקרה אין באיזור זה קרקע פנויה לנטיעות נוספות.

ב. מטעי בזקעה

באיזור בזקעה ישנם כ-600 דונם מטעי תפוחים. מטעים אלו היו עד לפני כשנתיים כתנאי בעל והיבולים בהם נמוכים. במסגרת העברת קו המים למרום גולן בתחומי מטעים אלו, רושחו 425 דונם ממטעי בזקעה במערכת השקיה מודרנית, והם מושקים במי הצינור שמוביל מים למרום גולן. כרגע נשארו באיזור זה 125 דונם מטע כתנאי בעל, אולם ע"פ התוכנית ירושחו גם חלקות אלו. ראוי לציין כי תוספת המים השפיעה בצורה חיובית מאד על התפתחות המטעים.

ג. מטעי עמק היעפורי

בעמק היעפורי יש כ-2,100 דונם מטעי תפוח ותיקים, רובם כתנאי שלחין. תפוחי רמת הגולן וביחוד תפוחי עמק היעפורי הינם תפוחים מאיכות מעולה, לפיכך התמורה שמקבלים הדרוזים עבור פרי זה היא גבוהה יחסית, ומכאן שמטעים אלו הנם רווחיים וההכנסה של החקלאי הינה ניכרת. כתוצאה מכך קיים רצון עז מצד החקלאים להרחיב את מטעי התפוח. בשנים האחרונות ניטעו בסביבות עמק היעפורי כ-1,400 דונם מטע צעיר, כתנאי בעל. ותהליך הנטיעות עדיין נמשך. הגורם העיקרי שמונע נטיעות נרחבות עוד יותר הוא מחסור במים. גורם מגביל נוסף הוא הצורך לבצע השקעות ניכרות בהכשרת קרקע.

ההתפתחות של מטעי בעל אלו הינה איטית מאד ביחס למטעי שלחין, ולפיכך קיים לחץ ניכר מצד החקלאים למצוא פתרון שיאפשר השקיה מטעי בעל אלו. המטעים הותיקים בעמק היעפורי מושקים בשיטת ההצפה, כאשר בחקופות מסוימות (ביחוד בתחילת הקיץ) מקבלים העצים כמויות מים גדולות מהנדרש. לפעמים אף נגרם נזק לעצים מעודף מים.

שיטות העיבוד בעמק היעפורי הן יעילות יחסית, בהחשב בשיטת ההשקיה. שינוי בשיטות העיבוד יתכן רק עם שינוי יסודי בשיטות ההשקיה. מוצע להקים חלקות הדגמה בעמק היעפורי לבחינת אפשרויות מעבר לשיטות השקיה יעילות (ראה פרק המים).

ד. מדיניות הנטיעה בישראל

ע"פ תחזית יכולים המחבטות על היקף שטחי התפוחים בארץ מתברר כי צפויים עודפי תפוחים בשנים הקרובות. לפיכך נאסרה על סמך חוק מועצה הפירות, נטיעת שטחי תפוחים בתחומי מדינת ישראל שבחחום הקו הירוק. נאסר גם שינטוע מטעי תפוח, אלא אם כן השטח המשונטע מהווה רק 70% מהשטח שנעקר.

ה. מדיניות הנטיעה ברמת הגולן

היות והתפוחים של הדרוזים מרמת הגולן משווקים בישראל, נראה כי בשלב זה אין מקום לעודד נטיעות חדשות של תפוחים אצל הדרוזים/החקלאים ברמת הגולן. כיום לא קיים כל איסור אדמיניסטרטיבי על נטיעת תפוחים באיזור זה ולכן מוצע, בשלב זה, למנוע כל עידוד כלכלי כגון הלוואות, מענקים, אספקת מים וכו' (פרט להדרכה), ביחוד מהנטיעות החדשות. אספקת מים למטעים הצעירים (הגדלים היום בבעל) תכפיל את היבול במטעים אלו עצמם ותחן דחיפה לחקלאים להמשיך לנטוע מטעים חדשים בבעל, מתוך הנחה שבעתיד יספקו מים גם למטעים אלו. למווח ארוך מוצע לשקול את האפשרות להחיל את חוק מועצה הפירות על מטעי הדרוזים ברמת הגולן, ובכך להכליל מטעים אלו במסגרת התיכנונית הכוללת של הענף בישראל.

(3) דובדבנים

בעסק היעפורי מצויים מטעים מספר של עצי דובדבנים. מתברר כי למרות המחיר הגבוה המתקבל עבור הפרי, אין נטיה להרחבת הנטיעות. הסיבה לכך היא התנוונות מוקדמת של העצים.

עד כה לא ירועה סיבת ההתנוונות של העצים. נוכח המחירים הגבוהים של הפרי והיתרון היחסי של רמת הגולן בגידול זה (גידול זה דורש טמפרטורות נמוכות) מוצע לבחון את הסיבות להתנוונות המוקדמת של העצים ולמצוא זני דובדבנים המתאימים לתנאי האיזור. מציאת פתרון לבעיות אלו עשויה להעמיד אלטרנטיבה למטעי התפוחים כך שעם הזדקנות מטעי התפוח יוחלפו המטעים לדובדבנים.

(4) אגוזים

נראה כי התנאים האקלימיים ברמת הגולן מתאימים לגידול סוגי אגוזים שונים. מוצע בזה לבחון את סוגי האגוזים המתאימים ביותר לבית גידול זה והאגרוטכניקה הכרוכה בגידולם.

5) ענבים

כרמת הגולן כ-4,000 דונם כרמים, ביחוד באזור הכפר בזקעה. בפנים אלו רובם סובלים מעפצים ולפיכך הכרמים בלתי משופלים ומוזנחים. ע"ס הידע הקיים היום נראה שיש סיכוי להחדיר לאזור זה זני ענבים שהבשלתם מאוחרת בחקופה בה כמות הענבים בשוק היא קטנה והמחירים גבוהים.

6) מסקנות והמלצות

א. מסקנות

1. מטעי התפוח בעמק היעפורי הנם רווחיים ולפיכך קיימת נטיה מצד החושבים להרחיב את השטחים גם לאיזורים שאין בהם אספקת מים להשקיה.
2. במדינת ישראל חזוי עודף של תפוחים. נטיעת תפוחים בישראל פוגבלת ע"ס חוק מועצת הפירות.
3. איזור רמת הגולן הוא איזור קר ונראה שהוא מתאים לסוגי מטעים שנדירים בישראל, כגון אגוזים למיניהם ודובדבנים. אין עדיין ידע מקצועי מספיק בחקשר לכך.
4. כרמי הענבים ברמת הגולן נגועים במחלות ומוזנחים. נראה כי לאיזור זה חנאים אקלימיים שמתאימים לגידול ענבים אפילים.
5. לא נראה שיש אפשרות להרחבה נוספת של המטעים ככלל מחסור במים להשקיה.

ב. המלצות

1. מוצע שלא לאפשר השקיית מטעי תפוחים שניטעו בשטחי בעל בכדי לא לעודד ציפיות לאספקת מים לנטיעות חדשות נוספות.
2. מוצע לשקול החלת חוק מועצת הפירות על מטעי החקלאים הדרוזים ברמת הגולן.
3. מוצע לבצע מחקרים וחלקות נסיון ע"מ ללמוד את גורמי ההתנוונות בדובדבנים.
4. מוצע לבצע מחקרים וחלקות נסיון ע"מ ללמוד על אפשרויות גידול אגוזים שונים ברמת הגולן.
5. מוצע לבצע מחקרים וחלקות נסיון ע"מ לבחון אפשרות גידול ענבים אפילים באיזור זה.

- 6. מוצע ללמוד שיטות גידול ואגרוטכניקה במטעי הבעל.
- 7. במידה ויהיו כמויות מיס נוספות, מוצע לתת עדיפות להפניית מיס אלה לעצי פרי אחרים פרט להפוחים.
- 8. מוצע לפעול לשיפור מערכת השיווק של הפרי. הסדרת השיווק המאורגן של הפרי תאפשר הסדרים ארגוניים לביטוח המטעים בקרן נזקי טבע.

7) תקציב

ע"מ לבצע המלצות אלו יש להקציב סך $\frac{50,000}{\text{של כ-}}$ לישנת התקציב 1975/6, ע"פ הפירוט הבא :

- גילוי גורמי התנוונות בדובדבנים וחלקות נסיון \rightarrow 15,000
- בחינת אפשרות גידול אגוזים ברמה הגולן \rightarrow 20,000
- בחינת אפשרות גידול ענבים אפילים \rightarrow 10,000
- אגרוטכניקה במטעי בעל \rightarrow 5,000
- סה"כ \rightarrow 50,000

ה . גידולי שדה וירקות

(1) כללי

בידי החקלאים הדרוזים ברמת הגולן יש כ-7,000 דונם המשמשים לגידולי שדה. כחוצאה ממחסור בידיים עובדים עקב עבודה שכירה בישראל, לא בכל שנה מעובדים כל השטחים המחאימים לגידולי שדה. הגידולים הנפוצים ביותר באיזור זה הם חיטה ושעורה. תופעה מעניינת היא גידול של דגנים אלו (חיטה ושעורה) במשך כ-2 עונות ראשונות על שטחי בור שוקלו והוכנו לנטיעת תפוחים. הרמה האגרוטכנית של הדרוזים בנושאי גידולי השדה היא נמוכה למדי. הזנים הנם זני חיטה שהיבולים בהם נמוכים, אין כמעט שימוש בדשנים או במיכון. הן בירקות והן בגידולי הבעל היצור הוא לצריכה מקומית בלבד ואין כמעט שיווק חוצרת לישראל, ליצוא או לתעשייה.

(2) אפשרויות המיתוח בענף

למרות היקפו הקטן יחסית של ענף גידולי השדה ברמת הגולן, נראה לנו שיש מקום לשפר את הרכב הזנים בענף ולנצל יתרונות יחסיים של האיזור. לפיכך מומלץ לפעול כדלקמן :

- א. שיפור האגרוטכניקה והזנים בסוגי דגנים מסורתיים (חיטה ושעורה).
- ב. בחינת אפשרויות הגידול של בצל לזרעים.
- ג. בחינת אפשרויות הגידול של חימצה וגידולי שדה אחרים.

התקציב הדרוש לפעולות אלו מסתכם בכ-12,000 ₪, ע"פ הפירוט הבא :

₪ 6,000	החלפת זני חיטה
₪ 3,000	בצל לזרעים
₪ 3,000	חימצה וגידולי שדה אחרים
<u>₪ 12,000</u>	<u>סה"כ</u>

ז . ס י כ ו ם

לצורך ביצוע ההוכנית המוצעת יש צורך בתקציב פעולות נוסף של כ-37,000 ₪ לשנת 1975/6, מחוכם 50,000 ₪ ישמשו להלוואות פיתוח וכ-80,000 ₪ ישמשו להלוואות להון חוזר.

לוח מס' 6 פירוט תוספת תקציב פעולות לשנת 1975/6

ה נושא	הוצאה ממסלתית	הלוואה פיתוח	הלוואה הון חוזר	סה"כ	ה ע ר ו ת
פיטום סלאים	30,000 ₪	50,000 ₪	80,000 ₪	160,000 ₪	פיטום של כ-800 סלאים ו-200 עגלים; הלוואות הפיתוח יינתנו להקטת מכלאות.
שיבוח מרעה	25,000 ₪			25,000 ₪	השתתפות בשיבוח מרעה של חלקת חדגמה אחת לכל כפר.
שקתות לבע"ח	30,000 ₪			30,000 ₪	
הסכון במים - השתתפות בחלקות נסיון והדגמה	50,000 ₪			50,000 ₪	עפ"י המלצות סקר תה"ל יבחנו שיטות השקיה שונות. אותרה כבר חלקה אחת המחאימה לבצוע.
הכנון מים להשקיה בכפר רג'ר	10,000 ₪			10,000 ₪	הוגשה בקשה לתה"ל להגיש הצעה לפתרון הבעיה.
פריצת דרכי גישה למטעים	30,000 ₪			30,000 ₪	השתתפות לפריצת דרך למטעי עין קינדה.
מחקר דובדבנים	15,000 ₪			15,000 ₪	גילוי גורמי התנוונות ובצוע חלקות נסיון.
מחקר אגוזים	20,000 ₪			20,000 ₪	בחינת אפשרויות גידול זני אגוזים ברמת הגולן, חלקות נסיון.
מחקר ענבים אפילים	10,000 ₪			10,000 ₪	בדיקה אפשרות גידול ענבים אפילים.
אגרוטכניקה במטעי בעל	5,000 ₪			5,000 ₪	נסיונות כיסוי בפלמסיק.
החלפת זני חיטה	6,000 ₪			6,000 ₪	כ-200 דונם, השתתפות בהוצאות הגידול.
החזרת בצל לזרעים	3,000 ₪			3,000 ₪	כ-50 דונם, השתתפות בהוצאות הגידול.
החזרת חומצה וגדולי שדה אחרים	3,000 ₪			3,000 ₪	כ-50 דונם, השתתפות בהוצאות הגידול.
בחינת אפשרויות פיתוח דייב	10,000 ₪			10,000 ₪	
סה"כ	247,000 ₪	50,000 ₪	80,000 ₪	377,000 ₪	

ביבליוגרפיה

1. מעינות רמת הגולן תאור, נתוני שפיעה וטיב המים לתקופה 1970/71 - 1967/68 - משרד החקלאות, נציבות המים, השירות ההידרולוגי, פברואר 1973
2. סקר השקאה בעמק יעפורי - תכנון המים לישראל בע"מ, יולי 1974
3. ניתוח אגרואקלימי של רמת הגולן (דו"ח כללי), השירות המטאורולוגי, המחלקה למטאורולוגיה חקלאית, 1969
4. סקר מעינות, נחלים ובארות ברמת הגולן, תכנון המים לישראל בע"מ, יוני-יולי 1967
5. קרקעות רמת הגולן - אופיין, הפוצתן, פוריותן ואפשרויות פיתוחן החקלאי - מינהל המחקר, מרכז וולקני בית-דגן, מאי 1972
6. סקירה ראשונית של קרקעות הגולן והחרמון הדרומי, מכון וולקני לחקר החקלאות, אפריל 1968.